

Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΣΑΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΕΠΕΜΒΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

ΓΚΟΛΝΤΥ ΣΑΡΑΦΑΝΑ-ΡΕΓΚΟΥΚΟΥ

Έχει από καιρό ανοίξει και στη χώρα μας η συζήτηση για τις δυνατότητες παρέμβασης του αρχιτέκτονα, ως βασικού συντελεστή παραγωγής δομημένου περιβάλλοντος, στη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής λειτουργίας.

Ο προβληματισμός και ο διάλογος, ανάλογα με τα θέματα που τίθενται κάθε φορά, ιδιαίτερα όσον αφορά στη χωροθέτηση και τον σχεδιασμό των σχολικών μονάδων, άλλοτε βρίσκονται σε έξαρση, άλλοτε ατονεί, πάντα όμως είναι στην ημερήσια διάταξη, ιδιαίτερα εκείνων των μελετητών που ασχολούνται συστηματικότερα με το σχεδιασμό και την κατασκευή σχολικών εγκαταστάσεων.

Στο τέλος της δεκαετίας του '70 με τον προγραμματισμό από την πολιτεία των γιγαντιαίων σχολικών συγκροτημάτων, γνωστών σαν σχολείων «μαμούθ», οι αρχιτέκτονες και οι λοιποί συντελεστές παραγωγής δομημένου περιβάλλοντος, είτε μέσα από τους φορείς τους, είτε ατομικά, είχαν προβληματισθεί και αρθρογραφήσει για την αναγκαιότητα ή όχι δημιουργίας τέτοιων μονάδων, για τις ευρύτερες επιπτώσεις στη διαμόρφωση προσωπικότητας, θεωρώντας σωστά την εκπαίδευση ως κοινωνική λειτουργία που μεταδίδει γνώσεις και πολιτιστικές αξίες, διαμορφώνει συνειδήσεις και δημιουργεί πρότυπα συμπεριφοράς.

Ο προβληματισμός για τα σχολεία «μαμούθ» είναι ένα μόνο παράδειγμα του διαλόγου που έχει ξεκινήσει και που αναπτύσσεται σε πολλά άλλα θέματα, όπως σχέση σχολείου-κοινότητας, σχέση τάξης-μαθητή κ.λ.π. Η διερεύνηση των αρχιτεκτόνων βέβαια συνδέεται και συνεργάζεται απαραίτητα με την έρευνα και τις απόψεις πολλών άλλων ειδικοτήτων που ασχολούνται με την εκπαίδευση, και κύρια με την περιβαλλοντική ψυχοκοινωνιολογία, που ως επιστημονικός κλάδος μελετά ειδικότερα την επίδραση του ευρύτερου περιβάλλοντος και την συνεργασία των εκάστοτε στοιχείων του υλικού και κοινωνικοπολιτισμικού περιγύρου. Γιατι βέβαια, κανείς πια δεν ισχυρίζεται ότι το υλικό περιβάλλον επιδρά τόσο άμεσα και αποφασιστικά στη συμπεριφορά των χρηστών. Ο χρήστης δεν αντιδρά παθητικά στα περιβαλλοντολογικά ερεθίσματα, αλλά συνεργάζεται μαζί τους κατά τρόπους σύνθετους, ανάλογα με τις εμπειρίες του, τη λειτουργία που συντελείται στο συγκεκριμένο χώρο, τα κίνητρό του, τις προσδοκίες του και πολλούς άλλους παράγοντες. Είναι χαρακτηριστικό, ότι σε έρευνες που έχουν γίνει σε μαθητές για το κατά πόσο τους εκφράζει το σχολείο τους ως κτίριο ή τί περιμένουν απ' αυτό, οι απαντήσεις δύσκολα επικεντρώνονταν στα υλικά χαρακτηριστικά του κτιρίου. Όμως, ένας ειδικός μελετητής, μέσα από τις απαντήσεις αυτές μπορεί να διακρίνει τις τάσεις, τις επιθυμίες και τις ανάγκες τους.

τουργίας κάνει φανερή την αδυναμία απομόνωσης αυτού του ρόλου, δεδομένου ότι η εκπαίδευση είναι ένα ενιαίο και αδιάσπαστο σύστημα, στο οποίο λειτουργούν δυναμικά ένα πλήθος παραγόντων. Όταν οι παράγοντες αυτοί συνεργάζονται αρμονικά σε μια προοδευτική κατεύθυνση, ο αρχιτέκτονας, μαζί με τους άλλους μελετητές του δομημένου περιβάλλοντος, μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στην υλοποίηση του εκπαιδευτικού προγράμματος.

Στην εκπαιδευτική λειτουργία και μέχρι το στάδιο που παρεμβαίνει ο μελετητής του δομημένου περιβάλλοντος έχουν επιδράσει:

– Η πολιτική βούληση. Η επιλογή δηλαδή της πολιτείας για το είδος του ανθρώπου που επιδιώκει να διαμορφώσει. Και που αυτό βέβαια συνδέεται με την ισορροπία επί μέρους παραγόντων, όπως ενδεικτικά μπορούν να αναφερθούν η κυρίαρχη ιδεολογία, ο βαθμός εξάρτησης της χώρας, η θέση της στο διεθνή καταμερισμό εργασίας και επιστημονικής έρευνας, το αναπτυξιακό της πρόγραμμα, το επίπεδο ανάπτυξης των ταξικών αγώνων.

– Η εκπαιδευτική αντίληψη. Σχηματικά θα μπορούσε να νοηθεί σαν εξειδίκευση της πολιτικής κατεύθυνσης στην εκπαιδευτική λειτουργία με επιλογές στο περιεχόμενο των σπουδών, στις σχέσεις μαθητών-διδασκόντων, στις σχέσεις μεταξύ των μαθητών (μαθητικές κοινότητες, μεικτά σχολεία ή όχι), στις σχέσεις του σχολείου με την κοινότητα, στη προσέγγιση της πολιτιστικής παράδοσης. Μελετητές επιστημών που ασχολούνται με την τεχνική μετάδοσης των πληροφοριών, της γνώσης και της διαμόρφωσης προτύπων συμπεριφοράς μπορούν να έχουν σημαντική συμβολή στην ομοιογενοποίηση των εκπαιδευτικών στόχων. Βέβαια, η έλλειψη επιστημονικής προσέγγισης στον καθορισμό μιας ενιαίας και με προοπτική εκπαιδευτικής αντίληψης, επιτρέπει τον καθορισμό της εκπαιδευτικής λειτουργίας από τον συντηρητισμό ή την πολιτική σκοπιμότητα.

– Ο διοικητικός μηχανισμός, ως εργαλείο που παρεμβαίνει για να υλοποιήσει και να εξασφαλίσει την εκπαιδευτική λειτουργία μέσα στα αποφασισμένα πλαίσια και που ακόμα και στην πιο ευνομούμενη κοινωνία διατρέχει κινδύνους γραφειοκρατικοποίησης, αναπαραγωγής του μηχανισμού αντίδρασης στις αλλαγές, υψηλό ποσοστό αδράνειας στην αφομοίωση νέων προγραμμάτων και σημαντικές τάσεις αυτονόμησης.

Έτσι, ο σχεδιασμός του χώρου και των λειτουργιών του (χωροθέτηση της σχολικής μονάδας, κτίριο που υλοποιεί το κτιριολογικό πρόγραμμα, μορφολογικά και αισθητικά δεδομένα) καλείται να συντονισθεί ή να υποταχθεί στην ισορροπία που αποκαθίσταται μεταξύ των παραπάνω παραγόντων διαμόρφωσης της εκπαιδευτικής λειτουργίας.

2. Κάθε απόπειρα προσδιορισμού του ρόλου της αρχιτεκτονικής παρέμβασης στο συνολικό ζήτημα της εκπαιδευτικής λει-

3. Ο χώρος που ασκείται συστηματικότερα η εκπαίδευση είναι η σχολική μονάδα που θεωρείται ένα σύνθετο σύστημα από έμ-

ψυχο υλικό (μαθητές, δασκάλους, γονείς, διοικητικό προσωπικό, ευρύτερη κοινότητα), από εκπαιδευτικά προγράμματα (μέθοδοι διδασκαλίας, διδακτέα ύλη κ.λπ.) και από υλικοτεχνική υποδομή (εξοπλισμός, κτίρο, ελεύθερο χώρος κ.λπ.).

Το τμήμα λοιπόν της εκπαιδευτικής λειτουργίας στο οποίο μπορεί ο μελετητής του δομημένου περιβάλλοντος να παρέμβει περισσότερο ή λιγότερο, ανάλογα με την αρμονική συνεργασία και των υπόλοιπων συντελεστών, είναι αφενός η χωροθέτηση της σχολικής μονάδας και αφετέρου ο σχεδιασμός και η παραγωγή του κελύφους.

Η κατάληξη σε πολεοδομικά πρότυπα για τη βέλτιστη χωροθέτηση της σχολικής μονάδας είναι εργασία δύσκολη και επικίνδυνη και βέβαια πέρα από τις προθέσεις αυτού του άρθρου. Όμως η κατάδειξη μερικών όψεων από τις οποίες πρέπει να αναλυθεί το πρόβλημα της χωροθέτησης της σχολικής μονάδας στον πολεοδομικό ιστό, αναδεικνύει το πόσο σημαντικός μπορεί και πρέπει να είναι ο ρόλος του μελετητή του δομημένου περιβάλλοντος στην διαμόρφωση και υλοποίηση της εκπαιδευτικής λειτουργίας.

Μπορούμε λοιπόν να διακρίνουμε τις εξής σκοπιές:

● Κοινωνική-παιδαγωγική

- Πολιτιστικό επίπεδο της κοινότητας και του ευρύτερου περιβάλλοντος στο οποίο θα τοποθετηθεί η σχολική μονάδα. Συντελεστές που επεμβαίνουν στη δημιουργία ή όχι περιβάλλοντος για μάθηση.
- Οικονομική κατάσταση της οικογένειας του μέσου μαθητή προκειμένου π.χ. να επιχειρηθεί κάλυψη μέρους των αναγκών από σχολικές παροχές.
- Δομή του εκπαιδευτικού συστήματος. Διοίκηση, βαθμίδες υποχρεωτικής και προαιρετικής εκπαίδευσης, φορείς εκπαίδευσης (δημόσιοι, ιδιωτικοί) και παραεκπαίδευση (φροντιστήρια, ξένες γλώσσες κ.λπ.). Σχέσεις των βαθμίδων εκπαίδευσης μεταξύ τους αλλά και με την κοινότητα και τις πολιτιστικές της λειτουργίες.
- Εκπαιδευτικά προγράμματα, ωράριο, εξωσχολικός χρόνος.
- Σχέση σχολικής μονάδας με την κοινότητα.
- Εκπαιδευτική παράδοση της περιοχής.
- Σχέσεις απόστασης σπιτιού-σχολείου, αντιμετώπιση του προβλήματος της διαδρομής και των ερεθισμάτων που παρεμβάλλονται κατά τη διάρκεια της.
- Μέγιστα και ελάχιστα μεγέθη σχολικών μονάδων με βάση τα παιδαγωγικά και κοινωνικοψυχολογικά δεδομένα καθώς και τα δεδομένα της φυσιολογίας.

● Δημογραφική

- Καταγραφή των πληθυσμιακών δεδομένων της περιοχής και της κατανομής του πληθυσμού κατά φύλλα, ηλικίες, επάγγελμα κ.λπ.
- Τάσεις μετακίνησης του πληθυσμού της περιοχής.
- Χωροταξική-Κτιριολογική
- Χρήση γης, που προσδιορίζει την κατανομή των εκτάσεων σύμφωνα με τις επιθυμητές λειτουργίες μιας πόλης.
- Σύστημα δόμησης που προσδιορίζει σ' ένα βαθμό την πυκνότητα της περιοχής, την ύπαρξη ή όχι ελεύθερων οικοπέδων και τη δυνατότητα απαλλοτριώσεων για την αναμόρφωση της περιοχής.

- Διάταξη κοινωφελών χώρων και πράσινου, που έχει αποφασιστική σημασία στη χωροθέτηση της σχολικής μονάδας, δεδομένου ότι αυτή είναι ένα από τα πιο ενεργά κέντρα του οικισμού.

- Το οδικό, κυκλοφοριακό και συγκοινωνιακό δίκτυο. Στην περίοδο λειτουργίας των σχολείων, αφενός δεν πρέπει να παρουσιάζει αιχμές που θα δημιουργούν προβλήματα στο χρόνο που δαπανάται για μεταφορά των μαθητών, αφετέρου η μονάδα πρέπει να μην να εξυπηρετείται συγκοινωνιακά, να είναι όμως ασφαλισμένη από τους κινδύνους κυκλοφορίας.

- Μέγεθος της σχολικής μονάδας που προσδιορίζει και το μέγεθος των απαιτούμενων οικοπέδων και τελικά το κόστος αγοράς γης.

● Οικονομική

- Οι διατιθέμενοι πόροι για την εκπαίδευση είναι ο καθοριστικός δείκτης σχεδιασμού.
- Κόστος γης.
- Ρυθμοί και τάσεις στην αύξηση του κόστους γης στην υπ' όψη περιοχή. Αυτό συναρτάται και με την προοπτική μελλοντικών λειτουργιών στον οικισμό, που συνδέονται άμεσα με την χωροθέτηση της σχολικής μονάδας.
- Κόστος κατασκευής κτιρίων.
- Κόστος μεταφοράς μαθητών.
- Κόστος λειτουργίας και συντήρησης σχολικής μονάδας.
- Η δυνατότητα πρόσκτησης γης.

Η παράθεση των όψεων από τις οποίες αναλύεται το πρόβλημα της χωροθέτησης της σχολικής μονάδας, αναδεικνύει την αναγκαιότητα της στενής συνεργασίας επιτελείου ειδικών μελετητών (αρχιτεκτόνων, συγκοινωνιολόγων, κοινωνιολόγων, ψυχολόγων, παιδαγωγών κ.λπ.), που καλούνται κάθε φορά να μελετήσουν τις ιδιαιτερότητες και τις ανάγκες κάθε περιοχής για τη χωροθέτηση της σχολικής μονάδας και των ευρύτερων κοινωφελών λειτουργιών της.

Η επίλυση του χωροθετικού προβλήματος και οι σχετικές κοινωνιολογικές, εκπαιδευτικές, πολεοδομικές και οικονομικές διαπιστώσεις δίνουν το πλαίσιο στο οποίο το επιτελείο σχεδιασμού θα εντάξει τη μορφή και τις λειτουργίες του κελύφους.

Το κτιριολογικό σκέλος της συμβολής του μελετητή δομημένου περιβάλλοντος στην τελική διαμόρφωση της εκπαιδευτικής λειτουργίας είναι σημαντικό αλλά δικαιώνεται ή όχι αφού προηγηθεί η παρέμβαση άλλων παραγόντων, όπως ο κατασκευαστής και κυρίως ο χρήστης.

Έτσι, οι συλλήψεις των μελετητών θα φιλτραρισθούν κατά τη διάρκεια λειτουργίας της σχολικής μονάδας και οι χρήστες – δάσκαλοι, μαθητές, κοινότητα – βιώνοντας το έργο θα επεμβαίνουν δυναμικά είτε αξιοποιώντας τις δυνατότητές του είτε υποβαθμίζοντας τις αρχικές προθέσεις.

Η γενική εκτίμηση είναι βέβαια, όπως τονίστηκε και πιο πάνω, ότι για να συντελεσθεί ολοκληρωμένα η εκπαιδευτική λειτουργία, πρέπει να συνεργασθούν αρμονικά μια σειρά παράγοντες μέσα στους οποίους και το έργο του μελετητή δομημένου περιβάλλοντος (πολεοδόμου, αρχιτέκτονα). Όμως και μεμονωμένα ο αρχιτέκτονας, παρ' όλη την αναγκαστικά αποσπασματική λειτουργία του – σε περίπτωση αδυναμίας συντονισμού των αναγκαίων φορέων – μπορεί να συμβάλλει, έστω

και σε πολύ μικρότερο βαθμό. στην προσπάθεια για προοδευτικότερες κατευθύνσεις της εκπαιδευτικής λειτουργίας. Γιατι, ενώ βέβαια είναι πολύ πιθανό να μην αξιοποιηθούν επί μέρους προσπάθειες, υπάρχει πάντα ο κίνδυνος να υποτάσσεται το αρχιτεκτονικό έργο σε μια λογική συντήρησης και ο ρόλος του αρχιτέκτονα απλά να υπηρετεί αναχρονιστικές δομές και να συμβάλει στην υλοποίηση αντιδραστικών επιλογών.

Ο σχεδιασμός λοιπόν της εκπαιδευτικής μονάδας πρέπει σημαντικά να βασίζεται και να προωθεί τις σύγχρονες εκπαιδευτικές τάσεις:

- Το αίτημα για εκδημοκρατισμό της παιδείας και των σχέσεων μαθητών, διδασκόντων και διαχείρισης.
- Εκπαιδευτικά προγράμματα με ευρύτερο φάσμα επιλογών, ώστε ο μαθητής να αξιοποιεί τις ικανότητές του και να καλύπτει ενδιαφέροντα και ανάγκες του.
- Ανάπτυξη της συλλογικής δράσης και λειτουργίας των μαθητών σε ομάδες.
- Το αίτημα για νέες διδακτικές μεθόδους και μέσα.
- Προώθηση των σύγχρονων αντιλήψεων για την οργάνωση του σχολείου που αμφισβητούν την παραδοσιακή υποδιαίρεση σε τάξεις και που επηρεάζουν καθοριστικά τον σχεδιασμό.

- Η σύνθεση και εναρμόνιση των σχολικών και εξωσχολικών εξυπηρετήσεων.

Παρ' όλους τους περιορισμούς, τις αντιφάσεις και τις αντιθέσεις, ο μελετητής έχει τη δυνατότητα να συμβάλλει ουσιαστικά, ώστε το έργο να επιτύχει να επηρεάσει τη διάθεση και την συμπεριφορά των χρηστών προς την κατεύθυνση των σύγχρονων προοδευτικών εκπαιδευτικών αντιλήψεων.

Βιβλιογραφία

- Μάζης: Εισαγωγικά θέματα περιβάλλοντικής ψυχολογίας I.
- Παπασωτηρίου - Μάζης: Εισαγωγικά θέματα περιβάλλοντικής ψυχολογίας II. Θεσσαλονίκη. Εργαστήριο Αρχιτεκτονικής Εσωτερικών Χώρων και Βιομηχανικής Αισθητικής Α.Π.Θ. 1977.
- Σαφαράνα - Καλοφυλιά - Φέσσα - Ζαφειρίου: Το μέγεθος και η θέση του σχολείου. Αθήνα. Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας 1977.
- Michel Ecochard: L'urbanisme et l'enfant U.N.I.C.E.F. Les Carnets de l'enfance, 1969.
- Unesco, Buildings for School and Community use. Five Case Studies. Παρίσι 1977.
- M. Andrews: Home Range and Urban Knowledge of School-age Children. Environmental Behavior, Μάρτιος 1973.